

BØKER

Historieskriving med mange ukjende

Introduksjonen til Otto Ruge: Feltoget Erindringer fra feltoget april–juni 1940 (Aschehoug skriv Olav Riste m.a. at det er viktig å understreke kva Ruges manuskript ikkje er, og ikkje gir seg ut for å vere: «Det er ikkje feltogets krigshistorie, med sine innebygde krav til faktisk presisjon og til ei mest mogleg fullstendig og balansert framstilling. Jamvel om det er hovudaktøren som fortel, så er han aktør og ikkje historikar» (mi uth.).

Bøker
SVEIN BLINDHEIM

Det same etterhaldet skulle ha vore presisert i dei hyllemeterlange offisielle utgreiingane/forteljingane får Forsvarets krigshistoriske avdeling, alle saman forfatta av aktørar/offiserar som heller ikkje var historikarar, og som inneheld, om ikkje faktiske feil, so i alle fall bortforklaringar og feilslutningar, og verst av alt utelatingar og selektivitet.

Vi finn ikkje om førespelt til 9. april. Som det no er, med etterhald og alt, vil mange likevel banke boka i bordet og hevde at slik var det: Tyskane overfallt oss/gjorde åtak på oss 9. april. Engelskmennene kom ikkje sterkt nok, og for seint til hjelp. Dei var heller ikkje førebudde på det tyske overfallet. Som vi hadde dei og forsomt krigsmakta si mens Hitler rusta opp. Den slags innvendingar/bortforklaringar, som eg har høyrte i femti år, er alt anna enn korrekte.

Utgivaren skulle ha gitt alle naudsente føresetnader, slik at lesaren kan skjønne årsak og verknad i spelet om Noreg (kausalitet). Tyskland vann kapplopet, sjølv om tyskarane primært ikkje ønskte at Noreg skulle trekjast inn i krigen. Som eit absolutt minstemål burde vi få vite at ordane om angrep/åtak på Noreg blei gitt slik:

(1) *For dei allierte sitt vedkommande av det øvste allierte krigsrådet (i London) den 28. mars, med 5. april som første operasjonsdag (angrepsdag). Dei etterfølgjande fasane i daket var fastsette til to, tre, fire, fem dagar seinare avhengig av om det gjaldt landgang i Narvik, Trondheim, Bergen eller Stavanger.*

Lesaren burde vidare gjerast merk-sam på at berre ytre omstende (fransk avlysing/utsetjing av mineutlegginga i/av Rhinen, som var del av London-vedtaket 28. mars) førte til at første fase i planen (minelegginga av norsk territorialfarvatn) blei forskyva til 8. april. Minelegginga byrja, som vi veit, etter den forseinka planen; og vi skaut ikkje eitt einaste skot for å forsvare den nøytraliteten vi hevda å følge.

Resten av dei allierte planane enda i rot og kaos.

(2) *Fire dagar etter dei allierte, 1. april, gav Hitler ordren om at «Weserübung», den tyske motplanen, skulle byrja 9. april kl. 04.15.*

Det er her Otto Ruge si minnebok kjem inn.

Truleg er det Ruges kunnskap om og erkjening av at minneboka hans berre dekkjer litt av dei relevante hendingane kva gjeld 9. april og okkupasjonen, som har fått han til å skrive at «erindringene er i det heile tatt ikkje beregnet på offentliggjørelse» (mi uth.).

Eg finn lite nytt i minneboka, det meste er kjent frå før. Som delaktar i 1940, var det naturleg for meg som student ved Hærens stabsskule på 1950-talet å velje hovudoppgåva «General Ruges forsvar av Syd-Norge i 1940». Eg vende meg til sjefen for Forsvarets krigshistoriske avdeling (general Ole Berg) og fekk nytte ein god del nedteikningar frå Ruge si hand, og kjenner meg på heimebane når eg no les minneboka. Dei som hevdar at dei finn mykje nytt i boka, må vere dårleg orienterte «En drømmende roman fra virkeligheten», skriv ein bokmeldar, «høytidelig ... med rørende innslag ... menneskelig». Roman er godt dekkjande, historie er det ikkje, slik Riste påpeikar, til det manglar for mykje, som eit hus der to veggar manglar.

Apropos: Svaret på oppgåva min blei trykt i heimerevnsbladet nr. 1, 2 og 3 1960, der ein vil finne att dei strategiske hovudtankane frå minneboka. Eg stempla elles Ruge som «eit einleg stort tre blant dei militære».

Det ligg altså føre ei minnebok frå øvstkommanderande Ruge om feltoget i 1940 som hoppar bukk over avgjerande premisser for å danne seg eit sant bilete av krigshendingane. *Anna kunne ein ikkje vente, boka var skrevet utan kjennskap til dei avgjerande historiske fakta, og skulle ikkje ha vore gitt ut i si foreliggjande form.*

Lord Hencky skriv såleis at Storbritannia og Tyskland merer eller mindre planla aksjonar mot Noreg parallelt, med britane først ute. Begge partane sine planar blei sette ut i livet mest samstundes, men med Storbritannia eit døgn for ute. Hankey seier at dei var tyskarane sin større effektivitet som blei avgjerande. Då Ruge skreiv, visste han ikkje dette, og heller ikkje at det var Churchill som var drivmotoren bak planane.

Ikkje kunne han vite at admiral Godfrey etterpå simpla Churchills oppførsel under Noregsfeltoget som diktatorisk, eller at dei allierte sin øvstkommanderande, flåteadmiral, Jarlen av Cork og Orrery etterpå uttalte at han 8. april kunne ha tatt Trondheim med berre hendene. Det fekk han ikkje lov til, den dagen skulle berre minene gå i sjøen i norsk territorialfarvatn. Ruge treffe aldri lord Cork. Då han freista det, var jarlen sjuk. Og det var han vel? Heller ikkje kunne Ruge vite at Churchill etter vinterkrigen i Finland (som slutta 12. mars) uttalte at øvi så hadde fram med planane våre for å sikre oss Narvik. At det var det øvste krigsrådet som 28. mars plussa på med planane om å gjere landgang i Trondheim, Bergen og Stavanger, i tillegg til Narvik, kunne han umogleg vite. Då var Ruge i Finnmark, oppteken med andre problem enn det dei vestallierte og Tyskland heldt på med. Som vi veit, men som det blir snakka lite om, var det frå nabostaten i aust kongeriket var trua, slik det offisielle Noreg vurderte situasjonen. I Aust-Finnmark råka Ruge øvstkommanderande i Nord-Noreg, den einaste landsdelen der alt var klart for krig, med øvstkommanderande og alt. Der låg overvakingssjef Jonas Lie og jakta på kommunistar og andre venstrevridde. Likeins primus motor i arbeidet for å verve frivillige til Finland, major og plasskommandant på Gardermoen Hvostlef. Både to blei statsrådar i Quislings 9. april-regjering. Berre i nord hadde krigsmakta heile vinteren hatt lov til å skyte på fiendtlige fly, underforstått sovjetiske, samstundes som tyske, og særleg allierte fly mest dagleg krenkte norsk luftterritorium. Så seint

FOR MYKJE SOM MANGLAR: Det var ikkje general Ruges fel at det tyske feltoget i Noreg gjekk som det gjekk. Feilen ligg andre stader. Men det er også veikskapen ved boka at alle føresetnader og vurderingar om slike spørsmål manglar. Dermed er det lite å lære av boka, skriv Svein Blindheim (biletet) i si melding

som 8. april flaug 14 engelske fly over Østfold.

Ruge gir inntrykk av optimisme då han 9. april vender heim til Oslo over Stockholm etter sitt heller langvarige fråver. Truleg var han ikkje heilt klar over den begredelege situasjonen i Krigsmakta, helst tåkk vere tafattskapen hos styresmaktene.

Då vestnaktnotene 5. april om mineutlegging blei levert i utanriksdepartementet fekk sjølv sjefen for utanriks- og etterrettingsavdelingen i generalstaben ikkje vite det. Utanriksministeren stakk noten i lomma då han skulle til Trondheim for å halde foredrag i studentsamfunnet, og mandag 8. april blei noten drøfta i Storting og regjering. Men då hadde engelskmennene alt plassert/lagt minene sine i norske farvatn, utan at vi skaut eitt einaste skot for å verje den nøytraliteten vi hevda å stå for. Det var i seg sjølv eit siste brot på gjeldande nøytralitetsreglar.

Slike ting står det inke om i Ruges minnebok, no trykt i 15 000 eksemplar.

Om kvelden 9. april kom oberst Ruge til Elverum, der han skulle møte ved mobilisering. Her organiserte høft, som primus motor, dei styrkane som stogga Schøyen-bussane med den tyske flytassjefen kaptein Spiller og hans improviserte styrke.

I skotvekslinga blei Spiller hardt sara og døydd seinare på Hammar. Nordmennene hadde ingen drepte.

Ruge hadde lite å bygge på då han 11. april tok over som sjef for hæren etter general Laake. Søm eg skreiv for mest 35 år sidan, var krigen i realiteten alt avgjort. Men Ruge, som hadde tiltrått statsminister Chamberlains himmelhøge lovnader, var framleis optimistisk. Det var nok Chamberlains lovnad om å komme straks, og sterkt, som skapte falske forventningar hos Ruge. Snart skulle flausen/fadesen bli ein av fleire som førde til Chamberlains ulukke, og til at, paradoksalt nok Churchill, som mest av alle hadde ansvaret for aksjonen mot Noreg, og nederlaget, avlyste han som statsminister.

Det trassar historisk logikk å gje ut boka i dag som ikkje tek med alt vi veit. I beste fall verkar det verkeleg heitstjernet, sjølv om ord som historieforskning ligg nærmare. Desse skuldningane rettast ikkje mot Ruge,

som i det store og heile skreiv det han visste. Likevel er eg redd for at bokahans ytterlegare vil sementere eit falsk bilete av hendingane i 1940 i folks medvit. Eg har tidlegare skrive i Dag og Tid om kva som verkeleg, og historisk, gjekk føre, dei kritiske dagane for 9. april, og skal ikkje repetere det. Hos A.J.P. Taylor ser eg antydning at føremålet med den planlagde ekspedisjonen til Finland, der Noreg er i fokus, var «å provosere til krig mot Sovjetunionen». Dette kan sjå ut som eit «galehus» (madhouse), og det er difor freistande å «ymte om ein meir skummel/uhyggeleg (sinister) plan: å leie krigen over i ein anti-bolsjevisk krig, slik at krigen mot Tyskland kunne glemast, ja avsluttast» (A.J.P. Taylor i English History 1914–1945, i The Oxford History of England, side 469, mi utheving).

Eller vi kan sjå kva den engelske offiseren Jack Adams skriv i «The Doomed Expedition». Adams var ein av mange som skulle hjelpe Finland. Bataljonen hans skulle sendast over Narvik og Sverige. Men «då Finland kapitulerte», skriv han, «trekte mange (av dei som låg innlasta for å gå til Noreg) ein sukk av lette. Men 1. april måtte bataljonssjefen vår på eit møte i London. No byrja stabsoffiserar ... å komme ... så (kom) ein norsk folk. Vi skulle til Noreg». Allt gjekk annleis enn planlagt desse siste finpusdagane. 5. april blei til 8. april, då minene gjekk i sjøen i norsk farvatn. Men så kjem tyskarane og «Weserübung» inn og kolkastar alt.

«Planlegging og gjennomføring... skulle (deretter) utvikle seg som ein fatal skilnad mellom dei politikarane ønskte ... og dei militære sjefane sin moglegskap til å gjere dette ... som (igjen) førte til at ... oppgåva vår i felten (i Noreg etter 9. april) blei heilt umogleg å gjennomføre», skriv Adams.

Ruge visste lite om fjernstyringa frå London av «hjelpa» til Noreg, sjølv om han rett ofte skriv om dei dårlege prestasjonane til hjelpepersonene sine. I femti år har feltoget i Noreg vore blankpusa og romantisert til det ukjennelege for dei som opplevde rottet, kaoset, på kroppen. Misforståtte patriotar, ignorantar, englandselskarar og tysklandshatarar har gjennom åra greidd å fabrikere eit bilete bortan-

for all verkelegheit. No er eg redd at Ruges minnebok, heilt utilsikta av han, medverkar til dette.

«Den verkelege krigen kjem aldri med i boken», sa Walt Whitman. Det skulle eg meine, so lenge vi held fram med berre å sjå han frå vår eiga side. Få nordmenn er a jour med nyare engelsk og amerikansk syn på desse hendingane. Taylor er a jour, og han er det trygt å han i hjørnet sitt. No byrjar til og med den «andre sida» å sleppe til på bokmarknaden vår.

Kva gjeld mi eiga deltaking, kjem sanninga mykje betre fram i «Vi dro mot Nord», og i tyske rapportar. Ruge kunne ikkje innverke på utfallet i Østfold, han hadde knapt rokke å gjere seg gjeldande då dei heile gjekk i oppløysing, og fleire tusen mann strøymde over grensa til Sverige. Då vi låg og skaut på kvarandre over elva ved Fossum, visste vi ikkje om Noreg var i krig eller ikkje, det vil seie om regjering og styresmakter var komme til sans og samling etter dei første par avgjerande dagane då ingen styrte riksskuta.

Det var mange ukjende i Ruges situasjonsvurdering då han tok over leinga. Men han må ha kjent til den siste engelske krenkinga av nøytraliteten vår, og at landet ikkje forsvarte han. Likeins at Oscarsborg hadde skote (og senka «Blücher») då den andre parten i krigen krenka territorialfarvatnet vårt. Likevel flaut alt då Ruge kom til Elverum, og det var han, utan nokon klar ordre frå styresmaktene, som sørge for at det blei skote ved Midtjokene.

Noka Elverumsfullmakt nemner han ikkje. Den blei helst oppfunnen i ettertid, so utelatinga er greinok. Derimot nemner han fenrik Paul Jørgen-våg, som ein av dei få han implisitt rosar for å ha gjort storarta jobb under kampen mot dei tyske fallskjermjegerane på Dombås. Men ikkje nemner han at denne Noregs kanskje freipste soldat i 1940 ikkje ein gong fekk deltakarmedaljen; han hadde seinare på «feli side», må vite. At medaljen er gitt til tusenvis som aldri såg ein fiende under feltoget, gjer ikkje ei slik meningsløse mindret.

Då Ruge kom til Nord-Noreg etter at feltoget i Syd-Noreg var slutt, var han oppteken av at Narvik måtte bli gjenerobra. Først lenge etterpå fekk han vite om det engelske vedtaket om å evakuere Narvik, fatta 22. mai. 29. mai blei byen gjenerobra, av franskmenn, polakkar og nordmenn, men med artilleristøtte frå britiske krigsskip. At dei allierte, pluss nordmennene, var mange gonger sterkere enn tyskarane, er ei anna sak.

Øvstkommanderande (over dei norske styrkane) Ruge må ha kjent til korleis engelskmennene braut krigslovene, i.d. då dei tok 13 tyske flygarar frå nordmennene, og førde dei om bord på hangarskipet «Glorious», trass i norske krav om å få fangane sine attende. På veg til Storbritannia blei «Glorious» søkt, og flygarane med det. Vi høyrer elles i tid etter tid om einskildpersonar som skal ha gått med i krigen, men aldri om dette engelske broiet på krigsfattiklane. Dei tilfella vi høyrer og les om mest dagstøtt gjeld helst personar som har vorte borte i Russland, og er helst brikker i den kalde krigen. Men Ruge nemner ikkje tilfellet med dei tyske flygarane.

Med ei bok som denne blir fortida på mange måtar meir og meir ukjent land for oss, sjølv om det elles også heiter at ho (fortida) er uunngeleg og at vi manglar identitet utan å kjenne vår eiga fortid.